



Ірина ДАНЧЕНКО,
Ірина ПОЛУБОЯРИНА,
Валентина ТЮРІНА

Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти

Вступ. Складний, суперечливий і динамічний характер сучасного етапу розвитку людства суттєво позначається на характері індивідуального та суспільного буття людини, вимагаючи від системи вищої освіти нового підходу до формування особистості-професіонала.

Складність ситуації полягає ще в тому, що перед людством постають принципово нові проблеми: процеси суспільного розвитку набувають глобального характеру й істотно прискорюються. Тому перед системою вищої освіти постає вкрай важливе завдання: підготувати фахівців, здатних мислити сучасними категоріями, добре розуміти сутність соціальних, політичних та економічних процесів і явищ, їхні глибинні і суперечливі зв'язки, які готові стати активними суб'єктами діяльності та спілкування, реалізувати у своїй професії власний спосіб буття, брати на себе відповідальність за вирішення

професійних завдань, розширювати рамки професійної діяльності. Вирішити ці завдання можливо лише за умови формування високого рівня соціальної зрілості у студентів як майбутніх фахівців.

Пошук шляхів розв'язання цієї актуальної проблеми вимагає переосмислення цілей, змісту, концептуальних підходів та технологій освітньої діяльності сучасних закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема соціальної зрілості особистості знайшла відображення в працях філософів (Л. Буєвої, Ю. Бардіна, Ю. Гана, О. Гундар, І. Пустельник, М. Черниш та інших), соціологів (І. Половинки, Л. Сохань, О. Харчева, Ф. Філіпова та інших), психологів (А. Адлера, Е. Еріксона, Дж. Келлі, Л. Колберга, А. Маслоу, В. Мухіної, В. М'ясищева, Г. Олпорта, А. Петровського, К. Роджерса, Ж.-П. Сартра, В. Франкла, Е. Фромма, Р. Харре, К. Хорні, В. Ядова та інших) і педагогів (С. Вершловського, Я. Галети, О. Каменєвої, Б. Кобзаря, Л. Канішевської, А. Позднякова, В. Радула, І. Сопівник, М. Школьної, В. Тюріної, В. Ягоднікової та інших).

Методологічне підґрунтя становлення і розвитку особистості в умовах реформування освіти визначено у дослідженнях І. Беха, О. Вишневського, І. Зязюна, В. Кременя, О. Сухомлинської, В. Тернопільської, Г. Шевченко та інших науковців.

Водночас аналіз теоретичного та практичного пошуку довів, що поза увагою дослідників залишилася складна й різноаспектна проблема формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для введення до наукового обігу поняття «соціальна зрілість студентів закладів вищої освіти» видається необхідним детальний аналіз його змістового наповнення та сутнісних характеристик. Потреба такого аналізу детермінована невивченістю зазначеного поняття та недостатньою розробленістю до сьогодні його уніфікованого визначення.

Необхідно відмітити, що поняття «зрілість особистості» використовується в філософії, антропології, акмеології, медицині, соціології, психології, педагогіці та інших науках.

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння поняття зрілість, визначаємо останню – як особливий якісний стан розвитку особистості як системи, що інтегрально характеризує її оптимальне функціонування в напрямі подальшого прогресивного розвитку.

У виявленні сутності окресленого феномену необхідно звернути увагу на те, що більшість дослідників (Ю. Бардін, І. Даниленко,

С. Иконникова, Л. Коган, И. Кон, Л. Канішевська, К. Платонов, В. Радул, А. Реан, В. Шановський та інші) як базовий науковий термін розглядають поняття «соціальна зрілість особистості». Тоді як усі інші види зрілості (психологічна, професійна, моральна, політична, фізична тощо) вони відносять до видових понять.

У контексті вивчення теоретичних засад зазначеної проблеми необхідно відмітити, що поняття зрілості людини співвідноситься зі становленням її як особистості.

Відтак, аналізуючи поняття «особистість», її світогляд, світосприйняття, самосвідомість, сенс життя, варто уваги дослідження В. Несмелова, який трактує ці поняття з позицій цілісного суб'єкта, який усвідомлює власну дистантність стосовно зовнішнього світу, свого безпосереднього існування з позицій духовних способів об'єктивації і обґрунтовує відповідне поняття як цілісний феномен соціального становлення людини і подає його як результат соціально-духовного розвитку особистості, в основі якого лежить вільний, усвідомлений (духовний) вибір і довільно-вольова реалізація власної поведінки, спрямованої на виконання високого морального закону відповідно до ідеалу людяності (Ільїн, 2008, с. 365).

На підставі аналізу наукових джерел було з'ясовано, що існує широке розмаїття підходів щодо розуміння поняття «соціальна зрілість особистості», що пояснюється складністю і багатогранністю даного явища.

Безпосередньо, у світлі проблеми визначення соціальної зрілості студентів, заслуговує на увагу позиція В. Радула, який зазначає, що «поняття соціальна зрілість фіксує стан розвитку особистості через характер, спрямованість її діяльності на реалізацію суспільних ідеалів» (Радул, 1998, с. 32). У процесі навчально-професійної діяльності, до якої включаються студенти, формуються їх соціальні якості, які найбільш повно виявляють соціальну сутність особистості.

Поняття «формування особистості» в науковій психолого-педагогічній літературі вживається у двох значеннях. Перше трактує формування особистості як розвиток, процес і результат. У цьому значенні формування особистості є предметом психологічної науки, завдання якої – з'ясування того, що є в наявності (експериментально виявляється, знаходиться), чого можна досягти в умовах цілеспрямованих виховних і навчальних дій. Друге значення трактує формування особистості як її цілеспрямоване виховання. Це педагогічний підхід до значення завдань і способів формування

особистості. Педагогічний підхід передбачає необхідність з'ясування, що і як має бути сформовано в особистості для того, щоб вона відповідала соціально зумовленим вимогам, що ставить до неї суспільство (Семенова, 2007).

Щодо визначення соціальних якостей, які входять до складу соціальної зрілості особистості, то науковці неодноразово виділяють такі: самостійність, відповідальність (Толстих, 2004); соціальна активність (Фельдштейн, 1997); самостійність, творча ініціатива, соціальна відповідальність (Кон, 1967); соціальна активність, соціальне самовизначення, соціальна відповідальність (Радул, 1998); самоповага, самостійність, відповідальність (Вершловський, 1996); соціальна активність, відповідальність, терпимість, незалежність (Бех, 2009); соціальна активність, соціальна відповідальність, комунікативна толерантність (Шрамко, 2009); відповідальність, терпимість, саморозвиток, позитивне мислення (Реан, 2004); соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, солідарність (Канішевська, 2011); соціальна активність, толерантність, креативність, соціальна відповідальність, рефлексія (Каменєва, 2004) тощо.

Спираючись на наукові здобутки науковців, виділяємо такі соціально значущі якості соціально зрілої особистості: самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість.

Визначення соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти потребує визначення її структурних компонентів – йдеться про змістову структуру відповідної інтегративної якості.

Спираючись на наукові здобутки вчених (С. Вершловський, Я. Галета, Л. Канішевська, В.Радул, Т. Комар, М. Школьна та інші), репрезентуємо соціальну зрілість студентів взаємопов'язаними, взаємозумовленими компонентами: когнітивний (знання про соціальні процеси, явища і соціально значущі якості (самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість); емоційно-ціннісний (ціннісне ставлення до явищ суспільної дійсності та правил і моделей поведінки, прийнятих у соціумі, переживання, що відображають ставлення студентів до соціальної зрілості як особистісного надбання); мотиваційний (сформованість мотивів студентів, які спрямовують їх дії на активне, свідоме формування соціальної зрілості); рефлексивно-вольовий (довільна саморегуляція студентів, свідомо реалізація суспільних норм і цінностей); поведінково-діяльнісний

(прояв соціально значущих якостей, оволодіння вміннями будувати продуктивні соціальні відносини).

Як підсумок запропонуємо авторське бачення поняття «соціальна зрілість студентів закладів вищої освіти» як інтегративної якості, що *складається з ґрунтовних знань про соціальні процеси, явища і соціально значущі якості особистості (самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість); цілеспрямовано формується в освітньому процесі закладів вищої освіти; проявляється через ціннісне ставлення до явищ суспільної дійсності та правил і моделей поведінки, прийнятих у соціумі; спрямованість на розвиток потреби соціально доцільної поведінки; свідому реалізацію суспільних норм і цінностей; прояв соціально значущих якостей; оволодіння вміннями будувати продуктивні соціальні відносини, які дозволяють виступати конкурентоспроможними суб'єктами суспільно-практичної діяльності.*

Проблема формування соціальної зрілості студентів зумовлює її реалізацію на основі інтеграції методологічних підходів. Адже, на думку вчених, саме методологія надає орієнтир щодо передумов формування особистості як «цілісної істоти, а не як розрізненої сукупності проекцій абстрактних начал» (Басков, Тулінков, 2004, с. 61).

У контексті розв'язання проблеми формування соціальної зрілості особистості студентів закладів вищої освіти аграрного профілю методологічного значення набувають такі філософські принципи як *єдність загального, особливого та одиничного, природного та соціального, принцип цілісності (холізм).*

Зауважимо, що важливими філософськими категоріями для розуміння проблеми дослідження є категорії *дійсності* (філософська категорія, яка відображає актуалізоване, реалізоване буття явища) та *можливості* (філософська категорія, яка характеризує потенційне буття; це майбутнє, що міститься в теперішньому), через які розкривається концепція розвитку та формування особистості.

Відзначимо, що методологічні підходи формування соціальної зрілості студентів доцільно досліджувати на рівні загальнонаукової, конкретнонаукової методології.

Загальнонауковий рівень забезпечує світоглядну інтерпретацію наукових результатів дослідження, функціонуючи як комплекс передумов й орієнтирів пізнавально-наукової діяльності, що спирається на світоглядні основи мислення і наукову картину світу

(Юдин, 1978, с. 41-44) і передбачає звернення до *соціокультурного* (дає можливість розглядати сутність формування соціальної зрілості студентів як соціокультурного феномену й особистісної характеристики, усвідомлення значущості якої відбувається в освітньому процесі закладів вищої освіти), *системного* (означає цілісний погляд на проблему формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти і дозволяє розглядати: єдність усіх компонентів змісту поняття, що досліджується; цілісність процесу, що розглядається, як педагогічної системи) та *діяльнісного* (дає змогу висвітлити сутність формування соціальної зрілості студентів через діяльність, яка визначена пріоритетною умовою та провідним засобом формування відповідної інтегративної якості, що, відтак, розкриває логіку сприйняття студентів як суб'єктів діяльності) *підходів*.

Опрацювання формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти на рівні конкретнонаукової методології (яка визначає сукупність ідей або методів, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми), на нашу думку, є доцільним на основі *особистісно-орієнтованого* (забезпечує орієнтацію на особистість студента як на мету, результат і визначальний критерій ефективності відповідного процесу), *аксіологічного* (забезпечує переведення, трансформацію певних соціально значущих цінностей на рівень конкретних ціннісних пріоритетів особистості), *компетентнісного* (обґрунтовує потребу студента бути здатним і готовим застосовувати набуті знання, уміння, навички та звички продуктивних соціальних відносин для професійної самореалізації та ефективної соціальної діяльності) *підходів*.

Відповідно до виокремленої структури визначено критерії та показники сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти аграрного профілю: *оволодіння знаннями про соціально значущі якості та соціально-культурні процеси та явища* (показники: знання про соціально значущі якості та усвідомлення необхідності їх формувати; повнота, глибина, міцність знань про соціально-культурні процеси та явища, норми, правила, моделі поведінки, уміння їх отримувати і застосовувати); *ціннісне ставлення до соціально значущих цінностей та здатність керувати емоційною сферою на базі прийняття рішень* (показники: ставлення до соціально значущих цінностей суспільства; здатність розуміти та керувати відносинами особистості, що репрезентовані в емоціях); *значущість формування соціальної зрілості* (показники: спрямованість на ефективну соціальну взаємодію, ділову

співпрацю; актуалізація потреби в активному, свідомому формуванні соціальної зрілості); здійснення *свідомо регульованої поведінки, спрямованої на формування соціальної зрілості* (показники: здатність рішуче й обґрунтовано приймати рішення та вирішувати соціальні завдання; свідома саморегуляція у напрямі формування соціальної зрілості); *здатність будувати продуктивні соціальні відносини, які дозволяють виступати конкурентоспроможними суб'єктами суспільно-практичної діяльності* (показники: прояв соціально значущих якостей (самостійність, соціальна активність, соціальна відповідальність, толерантність, асертивність, громадянськість); уміння конструктивно виконувати соціальні завдання та вирішувати конфліктні ситуації).

Проблема розробки та діагностики критеріїв і показників соціальної зрілості студентів пов'язана з проблемою виділення рівнів досліджуваного об'єкта. Кожен об'єкт може мати кілька рівнів або станів розвитку. Відповідно до положення, що було запропоноване С. Гончаренком, В. Загвязинським, Л. Рувинським, І. Кобиляцьким, В. Тюріною, визначаємо за доцільне виділити три рівні соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти, а саме: високий, середній і низький.

Для якісного оцінювання рівня сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти користувалися визначеними в ході дослідження когнітивним, мотиваційним, емоційно-ціннісним, рефлексивно-вольовим і поведінково-діяльнісним компонентами, критерії та показники яких уможливають з'ясування кількісних і якісних характеристик щодо наявності, міцності, тривалості, дієвості вияву соціальної зрілості студентів.

Констатувальний експеримент охоплював 686 студентів Харківського національного університету внутрішніх справ, Харківського національного технічного університету імені Петра Василенка, Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського. В експерименті взяли участь чотири групи, розподілені залежно від закладів вищої освіти, які брали участь в педагогічному експерименті. Завдання експериментального дослідження передбачало вивчення загального рівня сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

Для визначення рівнів сформованості соціальної зрілості студентів було використано такі авторські та стандартизовані діагностичні методики: опитувальник «Соціально значущі якості особистості студентів»; метод незакінчених речень щодо визначення

усвідомленості потреби студентів в активному, свідомому формуванні соціальної зрілості; самооцінка рівня сформованості соціальної зрілості та свідомо регульованої соціальної поведінки; виявлення рівня соціальної активності студентів закладів вищої освіти; визначення позиції-ставлення особистості до соціально-культурних процесів та явищ; спрямованості особистості Б. Басса; ціннісних орієнтацій М. Рокича (модифікована Д. Леонтьєвим); емоційного інтелекту (Н. Холла); комунікативної толерантності (В. Бойко); особистісної конкурентоспроможності; завдання, які характеризують обсяг та міцність оволодіння студентами знаннями про соціальні процеси і явища; соціального інтелекту (за Гілфордом – О'Саллівеном, модифікація Д. Ушакова), вольового самоконтролю (А. Зверков, Е. Ейдман), асертивності (модифікація В. Каппоні, Т. Новак), громадянської самосвідомості особистості; діагностика схильності до конфліктної поведінки К. Томаса (адаптована Н. Грішиною); опитувальники: «Стиль саморегуляції поведінки» В. Моросанова (Шкала «Самостійність»), діагностики рівня відповідальності тощо.

У визначенні середньої кількісної характеристики сформованості інтегративної якості у студентів за кожним з трьох рівнів скористувалися виведенням середньої арифметичної по кожному з них за формулою: $X = (X_1 + X_2 + X_3 + \dots + X_N) / N = \sum X_i / N$, де X – середня арифметична; $X_1, X_2, X_3 \dots X_N$ – результати окремих методів, N – кількість методів експериментального дослідження, $\sum$ – сума результатів усіх методів.

Крім того, під час дослідження спочатку ми з'ясовували рівень сформованості соціальної зрілості студентів за кожним показником визначених компонентів соціальної зрілості студентів (когнітивного, емоційно-ціннісного, мотиваційного, рефлексивно-вольового, поведінково-діяльнісного), потім знаходили середнє арифметичне шляхом поділу суми всіх коефіцієнтів на їх кількість за кожним рівнем.

Загальний рівень сформованості соціальної зрілості студентів за рівнями сформованості їх соціальної зрілості подано в таблиці 1.

З метою визначення еквівалентності груп за рівнями сформованості соціальної зрілості студентів, застосовувався багатофункціональний F -критерій кутового перетворення Р. Фішера.

Відмінність результатів у групах, які брали участь у експерименті, є незначущою, що підтверджує однорідність груп (Гмурман, 1972). На підставі закону великих чисел справедливо стверджувати, що вибірка є репрезентативною, якщо вона реалізована випадково: кожний

Таблица 1.

Загальний рівень сформованості компонентів соціальної зрілості студентів на етапі проведення констатувального експерименту

Групи, які брали участь у експерименті	Рівні сформованості компонентів соціальної зрілості студентів					
	<i>Високий</i>		<i>Середній</i>		<i>Низький</i>	
	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%
Г 1 (n=190)	15	7,9	69	36,3	106	55,8
Г 2 (n=158)	11	7,1	53	33,4	94	59,5
Г 3 (n=170)	12	7,1	56	32,9	102	60,0
Г 4 (n=168)	4	2,4	53	31,5	111	66,1
<i>Середній показник</i>	6,1 %		33,5 %		60,4 %	

об'єкт вибірки відібраний випадково з генеральної сукупності, якщо всі об'єкти мають однакову ймовірність потрапити у вибірку, яка формується (Гмурман, 1972). Тому, з одержаних результатів визначаємо Г 1 як контрольну групу (К), а Г 2, Г 3, Г 4 відповідно як експериментальні групи (Е 1, Е 2, Е 3).

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив, що в середньому високий рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 6,1 % студентів, середній рівень сформованості цієї якості мають 33,5 % опитаних, низький рівень сформованості соціальної зрілості визначено у 60,4 % респондентів.

Таким чином, результати констатувального експерименту підтвердили, що рівень сформованості соціальної зрілості студентів є недостатнім, що доводить необхідність розроблення і впровадження в освітній процес закладів вищої освіти організаційно-методичного забезпечення процесу формування соціальної зрілості студентів в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Організаційно-методичне забезпечення формування соціальної зрілості студентів в освітньому процесі закладів вищої освіти систематизовано згідно з організаційно-педагогічними умовами.

З метою забезпечити досягнення студентами належного рівня соціальної зрілості нами визначено комплекс організаційно-педагогічних умов як сукупність явищ, дій і заходів, що інтегруються в єдине ціле.

Поділяючи думку С. Федоренко, вважаємо доречним використувати поняття «організаційно-педагогічні умови», оскільки воно «експліцитно відбиває погляд на освітнє середовище як комплексну систему внутрішніх і зовнішніх впливів на розвиток особистісної сфери суб'єктів навчально-виховного процесу (*згідно оновлень чинного законодавства України – освітнього процесу*)» (Федоренко, 2017, с. 158).

Для визначення організаційно-педагогічних умов, які забезпечують формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти, було проведено їх експертне оцінювання. У запропонованому дослідженні взяли участь 78 викладачів. За результатами пілотажного дослідження визначено такі організаційно-педагогічні умови, на які найчастіше вказували викладачі, а саме: по-перше, викладання спецкурсу варіативного компоненту програми закладів вищої освіти «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти»; по-друге, оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти; по-третє, розроблення та впровадження інтерактивної програми виховання студентів «Соціальна зрілість особистості як основа ефективної самореалізації».

Потенціал щодо формування соціальної зрілості студентської молоді має розроблений спецкурс «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти», оскільки він створює оптимальні умови для здобуття студентами знань про соціальну зрілість особистості, інтеріоризацію її як особистісної якості, накопичення досвіду формування та виявлення соціально значущих якостей (соціальна активність, соціальна відповідальність і самостійність, толерантність, асертивність, громадянськість).

Програмою спецкурсу передбачено проведення теоретичних занять, які мали на меті вдосконалення знань слухачів про соціально значущі якості особистості, соціальні процеси, явища, закони, принципи та соціокультурні тенденції розвитку суспільства і проводились у формі лекцій (лекцій-бесід, лекцій-диспутів), що спряли формуванню вмінь налагоджувати конструктивні міжособистісні контакти та відстоювати власну позицію, а також практичних занять, які проводились у формі ділових та рольових

ігор, вправ, спрямованих на формування соціальної зрілості.

Діяльність, спрямована на *оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти* передбачала проведення з педагогами, які викладають соціально-гуманітарні дисципліни у закладах вищої освіти, низку дискусійних зустрічей, які відбувалися під час засідань кафедри, методичних рад, конференцій, на яких обговорювалися питання оптимізації виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти; виокремлення теоретичних знань про соціальну зрілість особистості та можливості їх використання під час вивчення навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу («Філософія», «Історія України», «Педагогіка», «Соціологія», «Психологія»); здійснення діяльності, спрямованої на формування соціальної зрілості студентів під час викладання навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу; здійснення корекції цілей наступного циклу роботи стосовно забезпечення якісного педагогічного процесу, спрямованого на оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

Прикладами завдань, які покликані формувати самостійність, соціальну активність, соціальну відповідальність, можуть слугувати такі: «Ідеальне завдання», «Повторюємо з контролем», «Власне дослідження», «Розв'язання парадоксу», «Осмилення власного «Я»», «Власна опора», «Лови помилку!», «Кожному – своя ділянка», «Особливе завдання», «Фактологічний диктант», «Кредит довіри», «Власна валюта», «Ідеальне планування», «Хвилина мотивації» та інші.

Розробка та впровадження *інтерактивної програми виховання студентів «Соціальна зрілість особистості як основа ефективної самореалізації»* передбачала формування компонентів соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти. Розроблювання та впровадження відповідної інтерактивної програми виховання студентів здійснювалась відповідно до Концепції виховної роботи закладів вищої освіти, змістовна сторона якої забезпечує можливість доступу студентської молоді до вичерпної інформації з питань досягнень світової та вітчизняної культури; вільного самовизначення студентської молоді у світоглядних позиціях, духовних інтересах і цінностях після одержання широкої та об'єктивної інформації

про світоглядні позиції, інтереси та цінності як вітчизняного, так і світового рівня; вироблення необхідності визначення молодого людиною своєї громадянської позиції, любові до Батьківщини, пріоритетності людини, духовності та високого рівня культури.

У процесі реалізації зазначеної програми використовувалися форми та методи, які спонукали студентів до самостійного пошуку і допомагали здійснити перехід від теоретичного рівня до прикладних знань; спрямовували студентів на ефективну взаємодію та ділову співпрацю; сприяли формуванню здатності до самоаналізу, до професійної самореалізації; до усвідомлення необхідності формувати соціальну зрілість, проявляти соціально значущі якості особистості. Дієвими виявилися різноманітні методи: розповіді, пояснення, бесіди, переконування, приклад, дискусії, педагогічна вимога, суспільна думка, привчання, вправи, створення виховних ситуацій, рольові та імітаційні ігри, заняття з елементами тренінгу та інші.

Зокрема, студентську молодь зацікавили години спілкування та бесіди-зустрічі («Бути результативним», «Наукові школи ХНТУСГ ім. П. Василенка», «Інженерна еліта України», «Я – громадянин» та інші); заняття з елементами тренінгу («Аграрій за покликанням», «Правоохоронець за покликанням», «Музикант за покликанням», «Сприймання соціальної ситуації», «Толерантність особистості як готовність до взаємодії з людьми», «Крізь терні до зірок», «Формую власну конкурентоспроможність» та інші); реалізація проектів («Вступна компанія», «Ярмарок добра», «Обміняй книгу», «Техніка як творча діяльність», «Довкілля» та інші); підготовка та проведення фотовиставок («Ми відповідальні», «Родинні зв'язки», «Краса рідного краю» та інші); просвітницька лекція-ділова гра «Самоменеджмент»; участь студентів у перфомансі «Я проти насилля»; групова дискусія «Запобігання плагіату як чинник формування соціальної відповідальності студентів»; участь у засіданні постійно діючого психологічного семінару («Конкурентоспроможність як провідна якість фахівця», «Стоп конфлікт!» та інші); круглі столи («Як навчитись почувати себе впевнено» (I курс), «Асертивність та асертивна поведінка» (II курс), «99 сценаріїв підвищення власної самооцінки» (III курс), «Соціальні вміння, навички та звички» (VI курс)); написання есе «Я – соціально зріла особистість», «Традиція – передача вогню, а не поклоніння попелу»; творів-роздумів («Майбутнє народжується сьогодні», «Чи можна дістати гармонії, працюючи на землі?») та інші.

По завершенню формувального експерименту здійснено

завершальне діагностичне дослідження студентської молоді, метою якого було з'ясування впливу організаційно-методичного забезпечення процесу формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти на основі проведення порівняльної оцінки рівнів сформованості відповідної інтегративної якості в контрольній та експериментальних групах.

На початку формувального експерименту було висунуто припущення, теоретичною основою якого стали наукові здобутки І. Данченко, І. Полубояриної, В. Тюріної, О. Федоренко та інших, про те, що ефективність формування соціальної зрілості студентів залежить від організаційно-методичного забезпечення відповідного процесу.

У контрольній групі (К) освітній процес відбувався за традиційною схемою, спеціальна діяльність, спрямована на формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти, не здійснювалась. У групі Е 1 передбачалось викладання спецкурсу «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти». У групі Е 2 в освітньому процесі разом з викладанням спецкурсу «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти» здійснювалась діяльність, спрямована на оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів. У групі Е 3 в освітньому процесі поряд з викладанням спецкурсу «Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти» та діяльністю, спрямованою на оптимізацію виховних можливостей навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу щодо формування соціальної зрілості студентів, передбачалось впровадження інтерактивної програми виховання студентів «Соціальна зрілість особистості як основа ефективної самореалізації», мета якої формування компонентів соціальної зрілості студентів.

Відповідна організація дослідно-експериментальної діяльності давала змогу перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості студентів.

З метою забезпечення оцінки рівня достовірності отриманих результатів та статистичного підтвердження гіпотези використано непараметричний критерій Пірсона (критерій χ^2), який розраховувався за допомогою пакету STATISTICA 6.0. Для нашої вибірки критичне значення критерію Пірсона дорівнює 5,991. Це означає, якщо емпіричне значення χ^2 менше критичного, то вірогідні зміни відсутні; якщо емпіричне значення χ^2 більше критичного, то

Таблиця 2.

Характеристика рівнів сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти контрольної та експериментальних груп до і після формувального експерименту

Групи	Рівні сформованості компонентів соціальної зрілості студентів									Вірогідність між Е та К групами
	Високий			Середній			Низький			
	до експерименту	після експерименту	<i>динаміка</i>	до експерименту	після експерименту	<i>динаміка</i>	до експерименту	після експерименту	<i>динаміка</i>	
К (n=190)	7,9 (n=15)	8,4 (n=16)	+0,5	36,3 (n=69)	40,0 (n=76)	+3,7	55,8 (n=106)	51,6 (n=98)	-4,2	–
E1 (n=158)	7,1 (n=11)	26,6 (n=42)	+19,6	33,4 (n=53)	60,1 (n=95)	+26,7	59,5 (n=94)	13,3 (n=21)	-46,2	p<0,05 $\chi^2=62,39>5,99$
E2 (n=170)	7,1 (n=12)	30,0 (n=51)	+22,9	32,9 (n=56)	57,1 (n=97)	+24,2	60,0 (n=102)	12,9 (n=22)	-47,1	p<0,05 $\chi^2=70,61>5,99$
E3 (n=168)	2,4 (n=4)	36,3 (n=61)	+33,9	31,5 (n=53)	60,1 (n=101)	+28,6	66,1 (n=111)	3,6 (n=6)	-62,5	p<0,05 $\chi^2=82,84>5,99$

існує вірогідна різниця між порівнювальними вибірками. Під час проведення контрольного зрізу було визначено та проаналізовано кількісні значення рівнів сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти контрольної та експериментальних груп; встановлено відповідну динаміку показників (таблиця 2).

Позитивні тенденції спостерігаються між усіма експериментальними групами, підтверджуючи припущення стосовного того, що підвищення рівня сформованості соціальної зрілості студентів залежить від організаційно-методичного забезпечення даного процесу.

Аналіз одержаних результатів уможливорює висновок, що найбільш вагомими результатами було одержано у третій

експериментальній групі (ЕЗ), у якій були реалізовані всі забезпечені нами організаційно-педагогічні умови.

На підставі аналізу результатів, одержаних після завершення експериментального дослідження, визначено такі показники рівнів сформованості соціальної зрілості студентів експериментальної (ЕЗ) та контрольної (К) груп: високий рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 36,3 % студентів ЕЗ та 8,4 % студентів К, отже, динаміки зростання цього рівня в ЕЗ дорівнює + 33,9 %; середній рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 60,1 % студентів ЕЗ та 40,0 % студентів К (динаміка: +28,6 %); низький рівень сформованості соціальної зрілості притаманний 3,6 % студентської молоді ЕЗ та 51,6 % респондентів К (динаміка: -62,5 %).

Висновки. Таким чином, результати дослідно-експериментальної роботи свідчать про достовірність висунутої гіпотези щодо формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти як цілеспрямованого педагогічного процесу, та який буде ефективним, якщо здійснюватиметься відповідно до науково обґрунтованих теоретико-методичних засад.

Перспективи майбутніх досліджень. Ураховуючи результати педагогічного експерименту, розроблено такі перспективні напрямки формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти: впровадження організаційно-педагогічних умов формування соціальної зрілості студентів в практику роботи закладів вищої освіти всіх рівнів акредитації; дослідження гендерних аспектів формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти; удосконалення діагностичного інструментарію, який дає змогу визначити рівень сформованості соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти та організаційно-методичного забезпечення процесу формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.

References:

1. Басков, А.Я. и Тулинков, Н.В., 2004. Методология научного исследования. Киев: Высшая школа.
2. Бех, І.Д., 2009. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу у педагогіці. Виховання і культура, 1-2 (17-18), с.5-7.
3. Вишневецький, О., 1996. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси: навчальний посібник. Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти.
4. Гмурман, В. Е., 1972. Теория вероятностей и математическая статистика. Москва: Высшая школа.

5. Гончаренко, С.У., 2010. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ; Вінниця: Планер.
6. Данченко, І.О., 2019. Формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів. (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
7. Ильин, Н.П., 2008. Трагедия русской философии. Москва: Айрис-Пресс.
8. Каменева, Е.Г., 2004. Развитие социальной зрелости студентов педагогического вуза. (Дис. канд. пед. наук). Оренбургский государственный университет, Оренбург.
9. Канишевська, Л.В., 2011b. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності. (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
10. Полубоярина, І.І., 2014. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки обдарованих студентів музичних спеціальностей у вищих навчальних закладах. (Дис. док. пед. наук). Харківський національний університет мистецтв ім. І.П. Котляревського, Харків.
11. Радул, В.В., 1998. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика). (Дис. док. пед. наук). Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Київ.
12. Реан, А.А., 2004. Психология личности. Социализация, поведение, общение. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак.
13. Рудницька, О.П., 2005. Педагогіка : загальна та мистецька: навчальний посібник Тернопіль: Навчальна книга-Богдан.
14. Семенова, А.В., 2009. Прадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх вчителів. Одеса: Юридична література.
15. Сойчук, Р.Л., 2017. Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівської молоді. (Дис. док. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
16. Толстых, Т. Н., 2004. Становление социальной зрелости учащихся юношеского возраста в условиях проектной деятельности. Психология в школе, 4. с. 22–24.
17. Тюріна, В.О., 1995. Формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітньої школи. (Дис. док. пед. наук). Інститут педагогіки. Київ.
18. Федоренко, О.І., 2008. Підготовка майбутніх працівників органів внутрішніх справ до соціальної та виховної роботи з підлітками. (Дис. док. пед. наук). Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків.
19. Федоренко, С., 2017. Виховання гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Київ: Київський університет.
20. Фельдштейн, Д.И., 1997. Социальное развитие в пространстве-времени детства. Москва: Флинта.
21. Шрамко, Н. В., 2009. Вузовская подготовка как этап становления социальной

- зрелости студентов. (Дис. канд. пед. наук). Уральский государственный педагогический университет, Екатеринбург.
22. Юдин, Э., 1978. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки. Москва: Наука.
23. Яворська, Г.Х., 2006. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України. (Дис. док. пед. наук). Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, Київ.

Transliteration of References:

1. Baskov, A. y Tulyнков, N.V. (2004). Metodolohiya nauchnoho yssledovanyia [Research Methodology]. Kyev: Vysshiaia shkola. (In Russian)
2. Bekh, I.D., 2009. Teoretyko-prykladnyi sens kompetentnisnoho pidkhodu u pedahohitsi [Theoretical and applied sense of competence approach in pedagogy]. Vykhovannia i kultura, 1–2 (17–18), 5–7. (In Ukrainian)
3. Vyshnevskiy, O. (1996). Suchasne ukrainske vykhovannia: pedahohichni narysy: navchalnyi posibnyk [Contemporary Ukrainian Education: Pedagogical Sketches]. Lviv: Lvivskiy oblasnyi naukovo-metodychnyi instytut osvity. (In Ukrainian)
4. Hmurman, V. E. (1972). Teoriya veroiatnostei y matematycheskaia statystyka [Theory of Probability and Mathematical Statistics]. Moskva: Vysshiaia shkola. (In Russian)
5. Honcharenko, S.U. (2010). Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv; Vinnytsia: Planer. (In Ukrainian)
6. Danchenko, I.O. (2019). Formuvannia sotsialnoi zrilosti studentiv vyshchychk ahrarnykh navchalnykh zakladiv [Formation of social maturity of students of higher agrarian educational institutions]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)
7. Ylyn, N.P. (2008). Trahediya russkoi fylosofyy [The tragedy of Russian philosophy]. Moskva: Airys-Press.
8. Kameneva, E.H. (2004). Razvytye sotsyalnoi zrelosty studentov pedahohycheskoho vuza [The development of social maturity of students of pedagogical university]. (Dys. kand. ped. nauk). Orenburhskiy hosudarstvennyi unyversytet, Orenburh. (In Ukrainian)
9. Kanishevskaya, L.V. (2011). Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykh zahalnoosvitnykh shkyl-internativ u pozaurochnii diialnosti [Theoretical and methodological bases of education of social maturity of senior pupils of general educational boarding schools in extracurricular activities]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)
10. Poluboiaryna, I.I. (2014). Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky obdarovanykh studentiv muzychnykh spetsialnostei u vyshchychk navchalnykh

- zakladakh [Theoretical and methodical principles of professional training of gifted students of music specialties in higher educational institutions]. (Dys. dok. ped. nauk). Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv im. I.P. Kotliarevskoho, Kharkiv. (In Ukrainian)
11. Radul, V.V. (1998). Stanovlennia sotsialnoi zrilosti molodoho vchytelia (teoriia i praktyka) [The formation of the social maturity of the young teacher (theory and practice)]. (Dys. dok. ped. nauk). Natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. M.P. Drahomanova, Kyiv. (In Ukrainian)
 12. Rean, A.A. (2004). Psykholohyia lychnosti. Sotsyalyzatsyia, povedenye, obshchene [Psychology of Personality. Socialization, behavior, communication]. Sankt-Peterburh: Praim-Evroznak. (In Russian)
 13. Rudnytska, O.P. (2005). Pedahohika: zahalna ta mystetska: navchalnyi posibnyk [Pedagogy: general and artistic]. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan. (In Russian)
 14. Semenova, A.V. (2009). Pradyhmalne modeliuvannia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv [The pristine simulation in the training of future teachers]. Odesa: Yurydychna literatura. (In Ukrainian)
 15. Soichuk, R.L. (2017). Teoretyko-metodychni zasady vykhovannia natsionalnoho samostverdzhenia v uchnivskoi molodi [Theoretical and methodical principles of education of national self-affirmation in students' youth]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut problem vykhovannia NAPN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)
 16. Tolstykh, T. N. (2004). Stanovlenye sotsyalnoi zrelosti uchashchysia yunosheskoho vozrasta v usloviakh proektnoi deiatelnosti [Formation of social maturity of adolescent students in the context of project activities]. *Psykholohyia v shkole*, 4, 22–24. (In Russian)
 17. Tiurina, V.O. (1995). Formuvannia piznavalnoi samostiinosti uchniv zahalnoosvitnoi shkoly [Formation of cognitive autonomy of students of a secondary school]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut pedahohiky. Kyiv. (In Ukrainian)
 18. Fedorenko, O.I. (2008). Pidhotovka maibutnikh pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav do sotsialnoi ta vykhovnoi roboty z pidlitkami [Training of future law enforcement officers for social and educational work with adolescents]. (Dys. dok. ped. nauk). Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, Kharkiv. (In Ukrainian)
 19. Fedorenko, S. (2017). Vykhovannia humanitarnoi kultury studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv SSHa [Upbringing of the humanitarian culture of students of higher educational institutions of the USA]. Kyiv: Kyivskiy universytet. (In Ukrainian)
 20. Feldshtein, D.Y. (1997). Sotsyalnoe razvytye v prostranstve-vremeny detstva [Social development in the space-time of childhood]. Moskva: Flynta. (In Russian)
 21. Shramko, N. V. (2009). Vuzovskaia podhotovka kak etap stanovleniya sotsyalnoi zrelosti studentov [University training as a stage of formation of social maturity of students]. (Dys. kand. ped. nauk). Uralskiy gosudarstvennyi pedahohicheskii universytet, Ekaterinburh. (In Russian)

22. Iudyn, E. (1978). Systemnyi podkhod y pryntsyp deiatelnosti: Metodolohycheskye problemy sovremennoi nauky [System approach and principle of activity: Methodological problems of modern science]. Moskva: Nauka. (In Russian)
23. Iavorska, H.Kh. (2006). Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia sotsialno Theoretical and methodical principles of formation of social-professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine -profesiinoi zrilosti kursantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy [Theoretical and methodical principles of formation of social-professional maturity of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. (Dys. dok. ped. nauk). Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity APN Ukrainy, Kyiv. (In Ukrainian)

Authors

Danchenko Iryna,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Chair UNESCO Department «Philosophy of
Human Communication» and Social and
Humanitarian Disciplines,
Kharkiv Peter Vasilenko National
Technical University of Agriculture,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: irinadanchenco@gmail.com*

Poluboiaryna Iryna,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of
General and Specialized Piano,
Kharkiv National University of Arts
named after I.P. Kotlyarevsky,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: 195828@ukr.net*

Tyrina Valentyna,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor, Department of Sociology and Psychology,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Kharkiv, Ukraine
E-mail: turinavale@gmail.com*

Abstracts

DANCZENKO IRYNA, POŁUBOJARYNA IRYNA, TIURINA WALENTYNA. **Kształtowanie dojrzałości społecznej studentów uczelni wyższych.** Problem kształtowania dojrzałości społecznej studentów jako przyszłych specjalistów jest definiowany jako jeden z głównych problemów współczesnych instytucji szkolnictwa wyższego Ukrainy; określono czynniki, które determinują skuteczność kształtowania dojrzałości społecznej studentów; opracowano i przedstawiono definicję pojęcia „dojrzałość społeczna studentów szkół wyższych”, określono jej strukturę jako integralną cechę osobowości oraz wymieniono warunki organizacyjno-pedagogiczne sprzyjające efektywnemu kształtowaniu dojrzałości społecznej uczniów w warunkach realizacji procesu kształcenia na uczelniach; pokazano wpływ aktywności zawodowej na cechy dojrzałości społecznej osoby; opisano przebieg eksperymentu i przeanalizowano jego wyniki, które świadczą o uzależnieniu poziomu ukształtowania dojrzałości społecznej studentów od zapewnienia warunków organizacyjno-pedagogicznych w procesie dydaktyczno-wychowawczym na uczelni.

Słowa kluczowe: dojrzałość społeczna, dojrzałość społeczna studentów uczelni, struktura dojrzałości społecznej, warunki organizacyjno-pedagogiczne.

ДАНЧЕНКО ІРИНА, ПОЛУБОЯРИНА ІРИНА, ТЮРИНА ВАЛЕНТИНА. **Формування соціальної зрілості студентів закладів вищої освіти.** Проблему формування соціальної зрілості студентів як майбутніх фахівців визначено як одну з провідних проблем, що стоять перед сучасними закладами вищої освіти України; обґрунтовано фактори, що зумовлюють ефективність формування соціальної зрілості студентів; розроблено і наведено визначення поняття «соціальна зрілість студентів закладів вищої освіти», розкрито її структуру як інтегральної якості особистості та виявлено організаційно-педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню соціальної зрілості студентів в умовах здійснення навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти; показано вплив професійної діяльності на особливості соціальної зрілості особистості; описано хід експерименту та проаналізовано його результати, які свідчать про залежність рівня сформованості соціальної зрілості студентів від забезпечення організаційно-педагогічних умов у навчально-виховному процесі у закладі вищої освіти.

Ключові слова: соціальна зрілість, соціальна зрілість студентів закладу вищої освіти, структура соціальної зрілості, організаційно-педагогічні умови.

ДАНЧЕНКО ИРИНА, ПОЛУБОЯРИНА ИРИНА, ТЮРИНА ВАЛЕНТИНА. **Формирование социальной зрелости студентов учреждений высшего образования.** Проблема формирования социальной зрелости студентов как будущих специалистов определена как одна из ведущих проблем, стоящих перед современными вузами Украины; обоснованно факторы, обуславливающие эффективность формирования социальной зрелости студентов; разработаны и приведены определения «социальная зрелость студентов высших учебных заведений», раскрыто ее структуру как интегрального качества личности и выявлены организационно-педагогические условия, способствующие эффективному формированию социальной зрелости студентов в условиях осуществления учебно-воспитательного процесса в учреждениях высшего образования; показано влияние профессиональной деятельности на особенности социальной зрелости личности; описан ход эксперимента и проанализированы его результаты, свидетельствующие о зависимости уровня сформированности социальной зрелости студентов от обеспечения организационно-педагогических условий в учебно-воспитательном процессе в заведении высшего образования.

Ключевые слова: социальная зрелость, социальная зрелость студентов учреждения высшего образования, структура социальной зрелости, организационно-педагогические условия.

DANCHENKO IRYNA, POLUBOIARYNA IRYNA, TYRINA VALENTYNA. **Formation of social maturity of students of institutions of higher education.** The problem of the formation of social maturity of students as future specialists has been defined as one of the leading problems which are faced by modern institutions of higher education of Ukraine; the factors that determine the effectiveness of the formation of social maturity of students have been substantiated; the definition of the concept of "social maturity of students of higher education institutions" has been developed and presented, we have revealed its structure as the integral quality of the personality, and the organizational and pedagogical conditions that promote the effective formation of social maturity of students in the conditions of the implementation of the educational process at higher education institutions have been revealed; we

have shown the influence of the professional activity on the peculiarities of social maturity of a personality; the course of the experiment is described and we have analysed its results, which testify to the dependence of the level of the formation of social maturity of students on the provision of the organizational and pedagogical conditions during the educational process at a higher education institution.

Keywords: *social maturity, social maturity of students of higher education institutions, structure of social maturity, organizational and pedagogical conditions.*